

gesteld zagen (zij vermelden hun onderlinge werkverdeling overigens niet). Daar staat tegenover dat het ontstaan van de NJV in het kader van haar tijd onderbelicht blijft.

De gekozen thema's geven een kaleidoscopisch beeld van de onderwerpen waarmee de NJV zich occupeerde en waarmee zij natuurlijk toch trachtte te 'scoren': geen wonder dat de auteurs soms spreken over relatieve successen of effecten op langere termijn. Ik noem een paar der behandelde thema's: de burgerrechtelijke emancipatie van de (gehuwde) vrouw (waarover onder andere S. van Houten en Th. Borret, in 1882); zekerheidsrecht op roerende zaken; beperking van de contractsvrijheid; de — thans weer actuele — positie van de kantonrechter; de verhouding tussen wet en andere rechtsbronnen; de invloed van het 'moderne' denken op de strafrechtspleging. Leerzaam is ook de slotbeschouwing waarin de auteurs opzet en structuur van 125 jaar preadviezen analyseren. Hun conclusie is dat de *Handelingen* een soort 'voorraadschuren van het Nederlandse juridische gedachtengoed' zijn. Ook gewone historici zullen er af en toe stof tot overweging in vinden. In de bijlagen vindt de lezer een compleet inhoudsoverzicht van die *Handelingen* (249-268), gevolgd door een zakenindex daarop. Een register op het gedenkboek zelf ontbreekt.

A. H. Huussen jr.

R. Cribb, ed., *The late colonial state in Indonesia. Political and economic foundations of the Netherlands Indies 1880-1942* (Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde CLXIII; Leiden: KITLV press, 1994, 295 blz., f45,-, ISBN 90 6718 075 0).

De Nederlandse bemoeienis met het voormalig Nederlands-Indië blijft een onuitputtelijke inspiratiebron voor wetenschappers om over te publiceren. Naast de dekolonisatiefase is met name de laat koloniale periode vanaf 1870 tot aan de Japanse inval in maart 1942 een tijdperk waar de aandacht in het bijzonder naar uitgaat. Verwonderlijk is dit niet. Immers, in het laatste kwart van de negentiende eeuw begon Nederland de gehele archipel daadwerkelijk onder zijn gezag te brengen. Werd de Nederlandse aanwezigheid daarvoor gekenmerkt door veelal informeel, dat wil zeggen indirect, bestuur, als gevolg van de als bedreigend ervaren belangstelling van andere koloniale mogendheden naar nauwelijks onderworpen perifere Indonesische gebieden (Nieuw-Guinea, Borneo), ging het Nederlandse gouvernement in Batavia op instigatie van Den Haag ertoe over zijn gezag in het gehele gebied te vestigen door ter plekke een militair en bestuurlijk gezagsapparaat te stationeren. De periode van het formeel imperialisme was begonnen. Inheemse vorsten die weigerden de Nederlandse suzeriniteit te erkennen, werden met geweld tot inkeer gebracht. De oorlog in Atjeh en de Lombok-expeditie zijn de bekendste voorbeelden van de gewelddadige wijze waarop Nederland zijn gezag oplegde. De uitbouw van de Nederlandse koloniale aanwezigheid bracht grote veranderingen met zich mee. De uitbreiding van het koloniaal gezag ging gepaard met een toenemende overheidsbemoeienis met het leven in de kolonie. In deze periode van modernisering kreeg de koloniale staat in staatkundige en economische opzicht haar basis, die uiteindelijk geërfd werd door het onafhankelijke Indonesië. Wil men dan ook de wezenskenmerken van het huidige Indonesië begrijpen, zo betoogt de Australische historicus en eindredacteur R. Cribb in zijn inleiding, dan dient vooraleer de periode te worden onderzocht waar Indonesië zijn fundamenten heeft gekregen.

Het gegeven van continuïteit van patronen in de Indonesische geschiedenis vormt aldus

het uitgangspunt voor de bijdragen van de Nederlandse, Australische en Indonesische deelnemers aan het in 1989 op het NIAS gehouden congres over de hoogtijdagen van het Nederlandse kolonialisme. De onderwerpen die zij behandelen zijn zeer uiteenlopend, variërend van de ontwikkeling van het boswezen op Java tot de verbreiding van militairen in het koloniaal bestuur, van de organisatie van de inlichtingendienst tot het vraagstuk van de landrente. Terwijl de Rotterdamse historicus J. à Campo in een heldere, verkorte weergave van zijn in 1991 met cum laude bekroonde proefschrift over 'De Koninklijke Paketvaart Maatschappij' de interactie tussen economie en politiek weergeeft door de opkomst van (stoomvaart)verbindingen en de Indonesische staatsvorming te analyseren, beschrijft de Leidse hoogleraar C. Fasseur in de hem zo kenmerkende puntige stijl hoezeer de koloniale gemeenschap een strikt door ras gescheiden samenleving was en hoe weinig Nederland zich heeft ingespannen om de Indonesiër ook in juridische zin te verheffen. Hij acht het dan ook niet verwonderlijk dat de Indonesische bevolking er niets voor voelde zich te weren tegen de Japanse inval. Het beginsel van juridische gelijkheid ongeacht huidskleur in de Indonesische grondwet van 1945 bestempelt Fasseur terecht als een fundamentele breuk met het koloniale verleden.

Schetsen beide genoemde historici meer het grotere kader, de overige bijdragen zijn veel meer specialistisch. Daarbij gaan de contribuanten soms wel erg ver in de details, hetgeen de leesbaarheid niet altijd ten goede komt. De kwaliteit van de bijdragen is navent nogal verschillend. Wat ze allemaal evenwel aantonen en waar mijns inziens ook de waarde van deze bundel in schuilt, is dat ieder van de veertien bijdragen illustreert hoezeer de uitbouw van het formele gezag gepaard ging met een toenemende bemoeienis met de koloniale maatschappij en Nederlands-Indië hoe langer hoe meer een ambtenarenstaat werd. Een tweede verdienste is dat duidelijk gemaakt wordt hoezeer de bewegingsvrijheid van de Indonesiërs op elk denkbaar terrein gereguleerd en vooral ook ingeperkt werd. Het artikel van de Indonesische historicus Ismail over de economische positie van de inheemse heersers (uleëbalang) in Atjeh is van dit laatste een illustratief voorbeeld. Een fundamenteel punt van kritiek op deze bundel is evenwel dat de meeste artikelen weliswaar de uitbouw van de moderne koloniale staat beschrijven, maar niet of nauwelijks hebben kunnen aantonen dat er sprake is van continuïteit van de in de koloniale tijd gevormde patronen naar het Indonesië van nu. Op zich is dit niet verbazingwekkend, omdat ook weer niet zoveel lijnen vanuit het verleden naar het heden te trekken vallen. De continuïteitsgedachte dient ook weer niet al te ver te worden doorgevoerd. Op een paar uitzonderingen na doen de pogingen een link tussen het verleden en het heden te leggen dan ook geforceerd aan en ware het beter geweest wanneer ze achterwege waren gebleven.

Hans Meijer

H. J. van der Windt, *En dan: wat is natuur nog in dit land? Natuurbescherming in Nederland 1880-1990* (Dissertatie Groningen 1995; Amsterdam/Meppeel: Boom, 1995, 336 blz., f43,50, ISBN 90 5352 132 1).

Onder het motto van een dichtregel van J. C. Bloem (die liever in de Dapperstraat liep dan in 'een stukje bos, ter grootte van een krant') heeft de bioloog Van der Windt een proefschrift